

Maksymiuk, Katarzyna

Objęcie tronu przez Szapura I jako przykład problemów datacji III w. n. e. : (z badań nad historią starożytną prowadzonych w Instytucie Historii Akademii Podlaskiej)

Szkice Podlaskie 9, 151-155

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Maksymiuk
Instytut Historii Akademii Podlaskiej w Siedlcach

*Objęcie tronu przez Szapura I jako przykład problemów datacji
III w. n. e.*

*(Z badań nad historią starożytną prowadzonych w Instytucie Historii
Akademii Podlaskiej)*

Nie potrafimy określić chronologii bezwzględnej lat 238-244 r. Problem ten wynika z braku ciągłych przekazów źródłowych, zarówno rzymskich jak i wschodnich¹. Dodatkową trudność sprawia istnienie różnych rachub czasu przyjęte przez autorów źródeł. Chodzi tu o różnice wynikające ze stosowania odmiennego kalendarza. Autorzy rzymscy posługiwali się kalendarzem juliańskim, w którym początek roku przypadał na 1 stycznia. Źródła orientalne datowane są według ery seleukidzkiej, przy czym istnieją w tej datacji różnice między kalendarzem babilońskim (początek roku 1 kwietnia), a syryjskim (pierwszy dzień roku przypadał na 1 października). Natomiast teksty perskie to wyłącznie inskrypcje² z reliefów władców sasanidzkich, określające czas wydarzeń liczony według nowej ery sasanidzkiej.

Szapur I jest najlepiej poznanym władcą sasanidzkim III w.n.e. Informacje o nim zawarte zarówno w źródłach rzymskich jak i wschodnich są wynikiem jego aktywnej polityki zachodniej, której skutkiem były wojny z Imperium Romanum³. Liczne przekazy źródłowe nie pozwalają jednak na

¹ Omówienie źródeł do historii III wieku: W. Felix, *Antike literarische Quellen zur Außenpolitik des Sasanidenstaates*, Vienna 1985; *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars (AD 226-363)*, ed. M. H. Dodgeon / S.N.C. Lieu, London/ New York 1991.

² A. Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, Kopenhaga 1944, s. 51 i nn.; W. Henning, *Handbuch der Orientalistik*, Iranistik, Linguistik I, IV 1, 1958, s. 20 i nn.; Ph. Gignoux, *Glossaire des inscriptions pehlevi et parthes*, „Corpus Inscriptionum Iranicarum“ Sup. 5. 1, 1972; M. Back, *Die sassanidischen Staatsinschriften. Studien zur Orthographie und Phonologie des Mittelpersischen der Inschriften zusammen mit einem etymologischen Index des mittelpersischen Wortgutes und einem Textcorpus der behandelten Inschriften*, Acta Iranica 18, 1978; K. Mosig-Walburg, *Die frühen sasanidischen Könige als Vertreter und Förderer der zarathustrischen Religion*, Frankfurt am Mein 1982.

³ W. Enßlin, *Zu den Kriegen des Sassaniden Schapur I*, Sitzungsberichte der (königlich) bayerischen Akademie der Wissenschaft 5, 1947, München 1949; R. Göbl, *Der Triumph des Sasaniden Sahpuhr über die Kaiser Gordianus, Philippus und Valerianus. Die ikonographische Interpretation der Felsreliefs*, Wien 1974; E. Kettenhofen, *Die*

jednoznaczne określenie daty przejścia tronu w Iranie przez tego władcę.

Mani w syryjskiej wersji życiorysu⁴ podaje, że „miał 24 lata, gdy Dardiardaxar król perski opanował miasto Hatra i gdy król Szapur, syn jego włożył wielki diadem”.⁵ Pewne jest, że Mani urodził się w 527 r. ery seleukidzkiej (babilońskiej), 8 dnia miesiąca nissam⁶. Data ta odpowiada 14. 04. 216 r.⁷ Przyjęcie korony nastąpiłoby więc w 551 r. (ery seleukidzkiej babilońskiej), to znaczy między 14. 04. 240 r. a 31. 03. 241. Analizując jednak ten fragment należy zauważyć, że Mani nie wspomina o śmierci Ardaszira. W przekazie koptyjskim „Kephalaia” nadmienione jest, że „Mani w ostatnim roku panowania Ardaszira wyruszył do Indii jako misjonarz i powrócił do Persji po śmierci Ardaszira, gdy tron przejął Szapur”⁸. Tekst ten dowodzi tego, że Ardaszir nie zmarł bezpośrednio po zdobyciu Hatry⁹. Teoretycznie można by przyjąć, że Szapur został koronowany jeszcze za życia Ardaszira¹⁰, lecz w biografii Maniego mowa jest tylko o diademie, a nie o samodzielnych rządach Szapura. Możliwe więc, że chodzi jedynie o koronację następcy tronu, który oczywiście podlegał „królowi królów”, a datacja wyrowadzona na podstawie tego fragmentu dotyczy jedynie zdobycia Hatry.

Źródła określają czas trwania rządów Szapura na 30 do 31 lat i 6 mie-

römisch-persischen Kriege des 3. Jahrhunderts nach Chr. Nach der Inschrift Sahpuhrs I. an der Ka'be-ye Zartost (SKZ), Wiesbaden 1982.

⁴ A. Henrichs, L. Koenen, *Der Kölner Mani-Codex* (P. Colon. Inv. Nr 4780), „Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik“ 1975, nr 19, s. 97-212.

⁵ Tekst za: A. Henrichs, L. Koenen, dz. cyt., s. 120:

[οτε δε τεσσαπων και ει]κοσι ετης υπερξα, [εγ] τπι ετει πι υπεταξεν ‘Ατρα ν την πολιν Δαρια[ρ] δαξαρ ο βασιλευς της Περσιδος, εν ςι και Σ απορης ο βασιλευς ο υιος αυτου δια - δημα μεγασδος ανεδησατο.

⁶ Potwierdzają to kroniki syryjskie: H. C. Puech, *Dates manicheennes dans les chroniques syriaques*, Mel. Syriens R. Dussaud, t. 2, Paris 1939, s. 596-601; *Chronologie orientalischer Völker von Alberuni*, hrsg. E. Sachau, Leipzig 1878, s. 121; *Chronology of ancient Nations*. An English Version by E. Sachau, London 1879, s. 190.

⁷ S. H. Taqizadeh, *The Dates of Mani's life*, Asia Minor 6 1957, s. 108-109; A. Maricq, E. Honigmann, *Recherches sur les res Gestae Divi Saporis*, Académie royale de Belgique. Classe de lettres et des sciences morales et politiques 47. 4, Bruxelles 1953, s. 33, przyp. 1; O. Klima, *Manis Zeit und Leben*, Prag 1962, s. 309, przyp. 52.

⁸ *Manichäische Handschriften der Sammlung A*. Chester Beatty, Manichäische Homilien, Stuttgart 1934, s. 15.

⁹ Podróż Maniego trwała ok. roku i kilku miesięcy: A. Henrichs, L. Koenen, dz. cyt., s. 170; A. Maricq, *Les debuts de la pradication de Mani et l'avenement de Sahpuhr I*, „Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves“ 1951, nr 11, s. 245-268.

¹⁰ T h. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Arab er zur Zeit der Sasaniden*. Aus der arabischen Chronik des Tabari übersetzt und mit ausführlichen Erläuterungen versehen, Leiden 1879, s. 19.

sięcy¹¹. Początek oscylowałby więc między końcem 241 a połową 242 r. W czasie tych 18 miesięcy Szapur przypuszczenie nie nosił „diadem takiego jak ojciec¹². Wprawdzie na reliefie z Salmas¹³ w Atropatenie, obaj władcy przedstawieni są w identycznych koronach¹⁴, jednak interpretacja tego pomnika, przedstawiającego zwycięstwo Persów nad Armenią wzbudza wiele kontrowersji¹⁵.

Precyzyjne określenie roku objęcia władzy przez Szapura podaje Elias z Nisibis¹⁶, który stwierdza, że koronacja Szapura miała miejsce w 553 r. (ery sel. syryjskiej), tzn. między 1. 10. 241 a 30. 09. 242 r. Wydawać by się mogło, że kronika ta będzie główną podstawą chronologii, lecz bez wątpienia możemy mówić na jej podstawie jedynie o śmierci Ardaszira¹⁷.

Kolejnym przekazem wschodnim jest kronika z Arbeli¹⁸. Według niej pierwszy „samodzielny” rok panowania Szapura przypadał na 239/240 i władca perski byłby wtedy zajęty podbojami na Wschodzie¹⁹.

Źródłem, które ułatwia ustalenie chronologii początków Sasanidów jest inskrypcja z Bishapur²⁰. Tekst zawiera trzy daty:

1. miesiąc fravardin 58 r. (ery sasanidzkiej) – przypuszczalnie data fundacji pomnika;
2. 40 lat po objęciu władzy przez Ardaszira;

¹¹ S. H. Taqizadeh, *The Early Sasanians*, „Bulletin of the School of Oriental and African Studies” 1943, nr 11, s. 17-18.

¹² R. Ghirshmann, *Bichapour*, I, „Musée de Louvre, Département des Antiquités Orientales. Série Archéologiques” Paris 1971, nr 6, s. 96-100.

¹³ Relief datowany jest na ok. 238 r.: W. Enßlin, dz. cyt., s. 5-6; W. Hinz, *Das sassanidische Felsrelief von Salmas*, *Iranica Antiqua* 5, 1965, s.159-160., lecz datację możnaby przesunąć na 241/2: X. Lorient, *Les premières années de la grande crise du III e siècle. De l'avènement de Maximin le Thrace (235) à la mort de Gordien III (244)*, *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt* II, 2, 1975, s.762, przyp. 785.

¹⁴ W. Hinz, dz. cyt., s. 148-160; R. Ghirshmann, dz. cyt., s. 97-99.

¹⁵ M. L. Chaumont, *Recherches sur l'Histoire d'Arménie de l'avènement des Sassanides à la conversion du royaume*, Paris 1969, s. 173-175.

¹⁶ *Opus Chronicon*, tł. L. J. Delaporte, Paris 1910, s. 61.

¹⁷ R. Stiehl, *Das früheste Datum der sasanidischen Geschichte, vermittelt durch die Zeitangabe der mittel-persischen Inschrift aus Bisapur*, „Archäologische Mitteilungen aus Iran Neue Folge”, 1978, nr 11, s. 113-114.

¹⁸ Wiarygodność tej kroniki bywa podważana: J. M. Fiey, *Auteur et date de la chronique d'Arbele*, *L'Orient Syrienne* 12, 1967, s. 265-302; *Die Chronik von Arbela*. Ein Beitrag zur Kenntnis des ältesten Christentums im Orient von E. Sachau, Berlin 1915.

¹⁹ Tak proponują: N. Pigulevskaja, *Istoria Irana s drevnejsich vremen do konca XVIII veka*, Leningrad 1958, s. 42; M. L. Chaumont, dz. cyt., s. 40; S. H. Taqizadeh, *Dates...*, s. 119.

²⁰ R. Ghirshmann, *Le Tromphe de Chapour I*, *Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung* 11, 1965, pl. XLIV.

3. 24 lata po objęciu władzy przez Szapura²¹.

S. H. Taqizadeh²² proponuje tu odpowiednio lata: 208, 227 i 243. Jeśli założymy, że śmierć Szapura nastąpiła w 272 r.²³, rządy jego trwały ok. 30 lat, wtedy jako datę fundacji inskrypcji otrzymujemy rok 266. Początek ery sasanidzkiej przypadałby na rok 208, koronacja Ardaszira na 226, a początek samodzielnych rządów Szapura na rok 242. Za tą datacją przemawia przekaz Agathiasa²⁴, który mówi, że „Ardaszir zasiadł na tronie Persji 538 lat po Aleksandrze Wielkim, w 4 roku panowania drugiego Aleksandra (syna Mamaei) i rządził 15 lat”. Jediną różnicą przekazu Agathiasa i reliefu z Bishapur jest określenie czasu trwania rządów Ardaszira. Jednak tekst reliefu jest bardziej wiarygodny.

Podstawowym źródłem do panowania Szapura I jest *Res Gestae Divi Saporis*²⁵. Wers 6. Greckiej wersji tekstu brzmi:

κ[α]ι ο[τ]ε πρωτος επι τω βασιλιαν των εθων εσημεν, Γορδιανος Καισαρ...[δυναμιν συνεξ]εν [και εις [τη]ν Α[σσ]οπ ιαν ε[πι το] των εθος και ημας απηθεω.

Z tekstu tego można wnioskować, że Szapur mówi o swoim wstąpieniu na tron. Istnieje tu związek chronologiczny między objęciem władzy przez Szapura, a marszem wojsk rzymskich na Asurestan²⁶. Powodem tej wyprawy, jaki podają źródła rzymskie było zajęcie przez Persów Hatry. Datowane jest ono między 12. 04. 240 a 31. 03. 241r²⁷. Historia Augusta datuje początek wojny z Persją na 241 r²⁸, zaś wojsko rzymskie wkroczyło na

²¹ 1. BYRH prwrtyn SNT XX XXX IIII IIII' twry ZY

2. rthstr SNT XXXX' twry ZY shppwhry

3. ZY'twr'n SNT XX IIII.

²² S. H. Taqizadeh, *The early...*, s. 5-51.

²³ Tylko śmiercią Szapura można wytłumaczyć nie udzielenie pomocy przez wojska perskie Zenobii w starciu z Auralianem.

²⁴ Agath. IV 24, 1.

²⁵ Pierwszą edycję tekstu w trzech językach opublikował M. Sprengling, *Shahpuhr I, the Great on the Kaabah of Zoroaster*, „American Journal of Semitic Languages and Literature“, 1940, nr 57, s. 341-420; tenże, *Third Century Iran, Sapor and Kartir*, Chicago 1953 (fotografie). Przekład tekstu greckiego wydał A. Maricq, *Res Gestae Divi Saporis*, „Syria“, 1958, nr 35, s. 295 i n; M. Rostowcew, *Res Gestae divi Saporis and Dura*, „Berytus“, 1943/4, nr 8, s. 17 i n; Z. Rubin, *The Roman Empire in the Res Gestae Divi Saporis-the Mediterranean World in Sasanian propaganda*, „Electrum“, 1998, nr 2, s. 177-185.

²⁶ X. Lorient, dz. cyt., s. 768; M. L. Chaumont, *Corègnance et avènement de Shapuhr I*, Ph. Gignoux et A. Tafazzoli (ed.) in *Memorial J. De Menasce*, Louvain 1974, s. 145.

²⁷ Na podstawie wspomnianego wyżej „kodeksu Maniego“.

²⁸ H A vita Gord. 23, 5: *Gordiano iam iterum et Pompeiano consulibus bellum Persicum natum est.*

Wschód w 242 r²⁹.

Podsumowując wyżej wspomniane przekazy, można uściślić datę koronacji Szapura na okres między wiosną 242 r. (śmierć Ardaszira)³⁰ a 30. 09. 242 r. (koniec roku 553, sel. Syr.- podany przez Eliusza). Przy czym decydującym źródłem jest tu RGDS, które zestawia przejście władzy przez Szapura z wkroczeniem wojsk rzymskich do Syrii.

²⁹ Eutr. IX 2, 2; Aur. Vict., Caes. 27, 7; H A vita Gord. 26, 3.

³⁰ A. Henrichs, L. Koenen, dz. cyt., s. 129, przyp. 81; S. H. Taqizadeh, *Zur Chronologie der Sassaniden*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländische Gesellschaft 91, 1937, s. 678; tenże, *The Early Sassanians. Some Chronological Points Open for a Possible Revision*, „Acta Orientalia”, 1940, nr 18, s. 267.